

## Színházi élet Veszprémben a Tanácsköztársaság idején

POÓR FERENC

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG FENNÁLLÁSÁNAK 133 NAPJA csupán kicsinyke, de emlékezetes szelete újkori történelmünknek. Színháztörténeti szempontból is jelentéktelennek tűnő időszaknak gondolhatnánk, ezért ez az időszak mindeddig kiesett a veszprémi színjátszás történetének taglalásából.

Magyarországon a *Színészek Lapja* szerint 1919 márciusában még harmincöt színtársulatot tartottak nyilván. Egy közülük feloszlott (Temesvár és Torontál megyei), kettő szünetelt (a Délvidéken és a Felvidéken), tizenhárom körzetet pedig már ekkorra megszálltak az intervenció csapatok (további négy körzetet pedig április folyamán). A színészek legnagyobb része mindenhol elmenekült, s az amúgy is túlzott létszámú, nagyrészt munkanélkülivé vált törzsgárdát növelte a Tanácsköztársaság kezén maradt országrészben. Kevés igazán kiváló, példát állítani tudó, nagy művész volt közöttük, akik elsősorban Rákosi Szidi iskolájából kerültek ki, és a főváros, illetve a vidéki nagyvárosok színházaiban játszottak.

A Tanácsköztársaság létrejöttének napjai egyben a kommunista kultúrforradalom kezdetét is jelentették Magyarországon. A Forradalmi Kormányzó Tanács a felnőtt lakosság művelődésének fokozására célul tűzte ki „a dolgozó tömegek szellemi felszabadítását”. A Tanácsköztársaság kikiáltása, 1919. március 21. után a Közoktatási Népbiztosság megalakította a „színházakat szocializáló bizottságot”. Elrendelték, hogy szombati napokon: március 29-én, április 5-én és 12-én Vörös Katonánapot tartsanak a színházak. Egyébként a repertoáron lévő darabokat mutathatták be. A műsorpolitika vidéken még eléggé gyenge színvonalon állt, a veszprémi példák is mutatták, hogy a színtársulatok repertoárjából sokszor hiányoztak az igazán irodalmi értéket képviselő, nevelő-tanító, közönségformáló darabok. Most követelménnyé vált a műsorpolitika megváltoztatása. Nehezebben ment ennek érvényre juttatása a vidéki társulatok esetében, hiszen tudvalévő volt, hogy vidéken az igény elsősorban az operettekre, vígjátékokra és a bohózatokra korlátozódott.

A *Színházi Élet* 13. számában egy interjú során Lukács György helyettes közoktatási népbiztos így indokolta a szervezeti intézkedéseket: „Mikor a színházakat kommunizáltuk, azt elsősorban azért tettük, hogy a kultúrhelyek nézőtereit megnyis-

suk a proletárság, a dolgozók tömegei előtt; a mi színházunk nem lesz többé a jómódúak monopóliuma”.<sup>1</sup> A műsorpolitikát illetően a *Magyar Hírlap* április 13-i számában így nyilatkozott: „A bohózatnak és a sekélyes operettnek a jövőben meg kell szűnnie, mert most azok a széles rétegek kerülnek kapcsolatba a művészettel, amelyeknek csak alapfogalmaik vannak, és ezért mindenekelőtt izlésük fejlesztése céljából komoly művészetet kell számukra nyújtani.”<sup>2</sup>

A Tanácsköztársaság idején, Budapesten például tiltott darab volt Molnár Ferenc *Az ördög* című, és Szomory Dezső *II. József* című színműve.

A megengedett darabok listáján a Tanácsköztársaság idején az alábbiak szerepeltek: Hengermens: *Remény*, Lessing: *Bölcs Náthán*, Gogol: *A revizor*, Calderon: *A zalameai bíró*, Molière: *Úrhatnám polgár*, Hauptmann: *A bunda és a Takácsok*, Ibsen: *A társdalom támaszai*, Strindberg: *A tojás*, Tömörkény István: *Barlanglakók*, Shaw: *Candida* és *Az ördög cimborája*, Wilde: *Bunbury*, Gárdonyi Géza: *Fehér Anna*, Gorkij: *Éjjeli menedékhely*, Shakespeare: *Rómeó és Júlia*, Bródy Sándor: *A tanítónő*, Huszka Jenő: *Lili bárónő*.

Kellettek volna az új, tartalmas, ripacskodástól mentes alkotások, de idő hiányában inkább a régi darabokat játszották. A színházak műsorpolitikáját a helyi tanácsoknak kellett irányítani, természetesen a központi elvek figyelembevételével. Ide tartozott, mint fontos eszköz, a jó értelemben vett propaganda is. Meg kellett tehát szervezni az őszinte és jó, nevelő hatású színpadkritikát.

Hogy mi történt a veszprémi színházban a tanács hatalom regnálása idején, a korabeli megyei kommunista pártlap, a *Vörös Zászló* című közlöny ad többé-kevésbé hiteles képet, mivel a *Veszprémi Hírlap* utolsó száma 1919. március 30-án jelent meg. Először kulturális hírei között, a későbbiekben pedig *Színház* című rovatában tudósított a színházban zajló eseményekről, előadásokról, részletesen beszámolva azokról, sőt később a színelőadások elvárt, „szocialista” kritikáját is tartalmazta. Kiegészíti, illetve korrigálja ezeket az eseményeket Gutheil Jenő *A kommunisták uralma Veszprémben* című, 1920-ban megjelent leleplező könyve. A továbbiakban erre a két forrásra hivatkozva vizsgáljuk a város színházi életét.

Az első veszprémi „szocializált” üzem március 29-én született meg: a forradalmi tanács köztulajdonba vette a színház épületében működő Apolló mozit; Szalai Mór bérlő üzemvezető lett, a jövedelem pedig a városi pénztárba folyt be.<sup>3</sup>

A létező szocializmus idején elhangzott, és írásban is megjelent hivatalos magyarázatok szerint a Tanácsköztársaság kultúrpolitikájának köszönhetően a színházakba

<sup>1</sup> *Színházi Élet*, 1919/13. Kalotai László: Lukács György közoktatásügyi helyettes népbiztos a kommunizált színházak jövőjéről. 1.

<sup>2</sup> *Magyar Hírlap*, 1919. 04.13. Lukács György nyilatkozata a színházak átalakításáról. 5.

<sup>3</sup> GUTHEIL 1920. 27.

is „új közönség vonult be, a munkások és a dolgozók közönsége”. Előkerültek „a félretett, elsüllyesztett klasszikusok, a haladó szellemű színművek”, s a tudósítások szerint „a közönség hálás volt, amiért végre neki játszottak a művészek”. Állítólag nem volt egyetlen tehetséges író, művész, rendező, aki ne üdvözölte volna örömmel a változást, és ne játszott volna szívesen annak a közönségnek, amely szívből lelkesedett és megbecsülte az őket szórakoztatva tanító színészeket. – írta 1959-ben Slamovics Zoltán Veszprém megyei pártfunkcionárius egy visszaemlékező cikkében.<sup>4</sup>

Április 2-án, szerdán a színház épületében a Magyarországi Szocialista Párt népgyűlést tartott. A gyűlés fő tárgya Lusztig Arnold vármegyei politikai megbízott<sup>5</sup> előadása volt a proletárdiktatúráról. „Nem emlékszünk rá, hogy valaha is olyan tömeg gyűlt össze színházunkban, mint ezen a gyűlésen. Az előcsarnok, sőt a színpad is zsúfolásig megtelt az új eszméknek hódoló közönséggel” – tudósított a *Vörös Zászló* április 5-i száma. Gutheil szerint a közönség „igazhitű része [...] az uralomra jutottak diadalittas lelkesedésével, az oda terrorizáltak pedig remegő térdekkel hallgatták az új világ prófétáit.”<sup>6</sup>

Április 5-én, szombat este fél 8 órai kezdettel *Vöröskabaré* címmel (a lap szerint nem intim, hanem *vöröskabaré* est volt a színházban, utána pedig táncvigalom a rokantak alapja számára. A zenét a népszerű Orsolya János, közismert nevén Kis Jancsi cigányzenekara szolgáltatta.

Április 6-án, vasárnap délután 3 órakor a színház épületében központi kiküldött részvételével népgyűlést tartott a Magyarországi Szocialista Párt veszprémi párt-szervezete. A gyűlés – melyre meghívott volt Veszprém város proletariátusa – az alábbi témákat taglalta: 1. A politikai helyzet; 2. A Tanácsköztársaság alkotmánya.<sup>7</sup>

Április 12-én, szombaton, a központi rendelet értelmében *Vörös Katonaest*-et tartottak. A programot a *Vörös Zászló* aznapi száma közölte az alábbiak szerint:

I. rész 1. „Toborzó”, szavalja Komlós Jenő elvtárs. 2. A vörös hadsereg jelentőségéről beszélni fog Petros elvtárs, politikai katonabiztos. II. rész 1. Veszprémi Dalegyesület énekszámai. 2. „Monológ”, előadja Gergely Lilike. 3. „Kurucdalok”, énekli Kiss Károly elvtárs. Zongorán kíséri Boros Jenő elvtárs. 4. „Monológ”, előadja Rosenberg Kálmán. 5. „Magyar dalok”, énekli Lichter Jucika elvtársnő, zongorán kíséri Boros Jenő elvtárs. Szünet. 6. Veszprémi Dalegyesület énekszámai. 7. Címbalom-szóló, előadja Fekete Ferenc. 8. Táncduett, előadja a Komácssy-pár. 9. „Vándormadár”, melodráma Ábrányi Emiltől. Szavalja Komlós Jenő, zongorán

<sup>4</sup> *Középdunántúli Napló*, 1959. 04. 22. A Tanácsköztársaság kulturális politikája. 3.

<sup>5</sup> A sánta veszprémi diktátor, ahogy a kommün bukása után nevezték.

<sup>6</sup> GUTHEIL 1920. 41–42.

<sup>7</sup> *Vörös Zászló*, 1919. 04. 12. Népgyűlés. 6.

kíséri Boros Jenő, hegedűn kíséri Lendvai Lajos. 10. Aktuális dalok, előadja Major István gitárkíséret mellett. 11. „Elégedetlenek”, páros jelenet. Írta Zöld Márton. Szereplők: Ella – Lichter Jucika, Endre – Komlós Jenő. 12. „Magyar dalok”, énekelte Csomasz Kató, zongorán kíséri Kukorelly Pál.<sup>8</sup>

Másnap délelőtt 10 órakor *Vörös hangverseny*-t rendeztek a színházban, hogy az „öntudatos” proletár véletlenül se menjen templomba, hanem Lendvai Lajos cigányzenekarának muzsikája mellett üdítse fel lelkét.

Április 20-án, húsvét vasárnapján délután 3 órai kezdettel a győri szervezett munkások műkedvelő gárdája bemutatta Hajó Sándor *Az ötvenéves férfi* című három felvonásos ünneprontó tragikomédiáját.<sup>9</sup> Ugyanők este 7 órakor nagyszabású kabaréestélyt rendeztek a „szocialista propaganda alapja” számára.<sup>10</sup>

21-én Tóth Terus veszprémi származású zongoraművész, a Nemzeti Zenede tanárnője hangversenyét láthatta-hallhatta a közönség. A színház zsúfolásig megtelt, sőt nagy számmal pótszékeket is be kellett állítani. A rokonszenves művész műsorán Chopin és Liszt művei domináltak, és igen különböző zenei karakterű művek szerepeltek. Játéka mentes volt minden modorosságtól. Fellépése lelkes elismerést kapott. A művésznőn kívül Missányi Lajos főgimnáziumi tanár szerepelt még számos szép és hatásos hegedűszámmal.<sup>11</sup>

A hangversenyen nem a régi, megszokott és úri közönség töltötte be a színházat. A hallgatók közül „sokan ekkor voltak először hangversenyen, és a szépre éhezett nép végre a kultúra terített asztalához ülhetett. Ezt is a tanácshatalom adta.” – írta Csaba Imre főszerkesztő egy 1969-ben megjelent (propaganda) cikkében.<sup>12</sup>

A színház épülete április 24-én a Közoktatásügyi Népbiztosság küldöttjei politikai célú ismeretterjesztő előadásainak a helyszíne volt. Fő téma: a proletárdiktatúra igazságainak diadalra juttatása.<sup>13</sup> Az előadások – már helybeli előadókkal – április 29-től folytatódtak. Nem véletlenül választották helyszínül a színház épületét, hiszen így „a közönség látszólag gyönyörködve és szinte mohón szívta magába az ismereteket”.

Felfigyeltek a hiányosságokra is, arra, hogy az egy évtizede szolgáló színházépület állapota teljesen szomorú képet mutat. A *Vörös Zászló* cikkei kifogásolták a helyszűkét, amit a pótszékek beállítása idézett elő. A tisztasággal is gondok voltak, „a szövetburkolat rongyokban lóg le, a helyiségek, különösen a mellékhelyiségek olyan piszkosak, hogy az már szinte botrány, és sehogy sem illik egy kultúrépülethez. [...]”

<sup>8</sup> *Vörös zászló*, 1919. 04. 12. Vörös katona est. 5.

<sup>9</sup> Hajó Sándor darabja az öregedő férfi viadala a szerelemmel, és alulmaradása ebben a viadalban.

<sup>10</sup> *Vörös Zászló*, 1919. 04. 19. A vörös katona est. 5. és A győri szervezett munkások. 5.

<sup>11</sup> *Vörös Zászló*, 1919. 04. 12. Hangverseny. 5. és *Vörös Zászló*, 1919. 04. 12. Hangverseny. 5.

<sup>12</sup> *Veszprém megyei Művelődésügyi Szemle*, 1969. 2. sz. Pedagógusok, oktatás, művelődés a Tanácsköztársaság idején megyénkben. 3.

<sup>13</sup> GUTHEIL 1920. 101.

*Az üllőhelyek rendetlenül vannak számozva, és az eladott helyek tulajdonosai nem kapják meg a helyüket”.<sup>14</sup>*

Május 6-án újra megnyílt a színház Fodor Oszkár székesfehérvári színtársulata előtt: sok régi kedves ismerősét látta viszont a veszprémi közönség.<sup>15</sup> A szezonnyitó előadás „erősen forradalmi publikum” jelenlétében folyt le. A jegyek nagy részét ugyanis a szakszervezetek foglalták le, a burzsoá, ha volt kedve a színházhoz, csak másodrangú jegyhez juthatott. A „főelvtársak” természetesen páholyban ültek családtagjaikkal együtt. Két felvonás közötti szünetben Jankovics Lajos elvtárs, a Megyei Tanács elnöke lépett a színpadra és bejelentette a deveceeri ellenforradalmat, de óva intette a kis burzsoákat az örömtől (mert majd ők is lógni fognak).<sup>16</sup>

A társulat tagjai valamennyien kipróbált, megbízható erők: Mezei Margit, Vida Ilus és Marczinka Vica szubrettek; Németh Mária koloratúr énekesnő; A. Faith Gizi énekesnő; Kovács Lulu hősnő; Vécsey Ilona drámai anya; Gulyásné Székely René komika; Gergely Gizi szende; Ligetiné Medgyaszai Amál és Dankó Erzszi társalgási színésznők; Andor Zsigmond helyettes igazgató, karnagy; Gulyás Menyhért főrendező, operett-buffó; Doktor János drámai rendező, jellemszínész; Ligeti Lajos komikus; Báthori Illés színész; Falussy István bariton énekes; Abonyi Tivadar szerelmes színész, Brádi Andor bonviván, szerelmes színész; Lónyai Miklós énekes-színész; Erdélyi Kálmán epizódszínész; Eöry Pordán Lajos apaszínész; Ács József, Vágó Artur, Földvári Gyula, Izsó Zoltán, Magyaródi János, Bakos Gyula, Szalai Antal színészek. Mellettük 20 tagú férfi és női énekkar, 16 tagú zenekar képviselte a színtársulatot. A meglévő repertoárjukat hasznosították, amely többé-kevésbé igazodott az első népbiztossági nyilatkozatban megfogalmazott szempontokhoz. Voltak művek, amelyek politikai indokok miatt nem kerülhettek előadásra, de a „semlegesebb” darabok minden további nélkül színen maradhattak. Veszprémi tartózkodásuk ideje alatt többek között színre került: május 6-án nyitó előadásként Farkas Imre–Nóti Károly *Túl a nagy Krivánon* című operettje Vida Ilussal, Ligeti Lajossal és Pataki Ferencsel a főbb szerepekben; a további előadások során vegyesen váltakoztak az operettek a prózai művekkel az alábbiak szerint:

– Michaelis, S.: *Forradalmi nász* című világhírű drámája Kovács Lulu, Vécsey Ilona, Medgyaszay Amál, Doktor János és Abonyi Tivadar, „a vidék legkiválóbb drámai tehetsége” szereplésével;

– Szirmai Albert: *Mágnás Miska* című operettje Pataki Ferencsel a címszerepben;

– Ascher Leo: *A koldusgróf* című operettje Szalma Sándorral a címszerepben;

– Jób Dániel: *Őszi vihar* című vígjátéka, amely világpremiernek számított;

<sup>14</sup> *Vörös Zászló*, 1919. 04. 26. A színházról. 5.

<sup>15</sup> Fodor Oszkár társulata 1916 őszétől 1919 őszéig kapta meg a veszprémi színházat.

<sup>16</sup> GUTHEIL 1920. 147–148.

- Ascher Leo: *Hejehuja báró* című operettje;
- Heyermans: *Remény* című drámája „mesteri rendezésben”;
- Lehár Ferenc: *Éva* című operettje Vida Ilussal a címszerepben;
- Molnár Ferenc: *A doktor úr* című vígjátéka Pataki Ferencsel a címszerepben;
- Molnár Ferenc: *Liliom* című színműve Fodor Oszkárral a címszerepben;
- Eysler: *A táncos grófnő* című operettje;
- Johann Strauss: *Cigánybáró* című operettje;
- Kálmán Imre: *Csárdáskirálynő* című operettje;
- Shakespeare: *A velencei kalmár* című vígjátéka;
- Stark és Eysler: *Császár és császár* című bohózata;
- Komjáti Károly: *A kórista lány* című operettje;
- Rényi Aladár: *Vandergold kisasszony* című operettje;
- Blumenthal–Kadelburg: *Aranykakas* című bohózata;
- Csepreghy Ferenc: *A piros bugyelláris* című népszínműve;
- H. Max: *Ifjúság* című drámája
- A Max testvérek: *Édes apuka* című operettje;
- Straus Oscar: *Legénybúcsú* című operettje;
- Lehár Ferenc: *Pacsirta* című operettje;
- Shakespeare: *Rómeó és Júlia* című tragédiája Abonyi Tivadar és Kovács Lulu főszereplésével;
- Bródy Sándor: *A tanítónő* című színműve;
- Planquette: *Rip van Winkle* című operettje;
- Berstein Henry: *Az ostrom* című drámája;
- Johann Strauss: *Denevér* című nagyoperettje;
- Vernon–Owen: *A mandarin* című színjátéka Fodor Oszkárral;
- Dumas: *A kaméliás hölgy* című színműve;
- Gárdonyi Géza: *A bor* című vígjátéka Megyaszay Jenővel, mint vendég
- Komjáti Károly: *Pillangó főhadnagy* című operettje;
- Lehár Ferenc: *Cigányszerelem* című operettje;
- Bródy Sándor: *Timár Liza* című színműve;
- Schubert–Berté: *Három a kislány* című operettje;
- Fall Leo: *Édes öregem* című operettje;
- Schubert: *Médi* című operettje;
- Barta Lajos: *Örvény* című drámája;
- Bracco Don Pietro: *Caruso* című drámája;
- Fall Leo: *Sztambul rózsája* című operettje;
- Archibasev: *Szenvedély* című drámája;
- Drégely Gábor: *Egy férj, aki mindent tud* című vígjátéka, amely egyúttal a társulat búcsújátéka is volt július 11-én. A színészek Veszprémből Szombathelyre vették útjukat.



A kritika dicsérte a színészi játékot, különösen kiemelte Doktor János rendezői tehetségét, de elégedetlen volt a műsorkínálattal. Felvetette, miért kellett a kultúrára éhes proletár közönséget „agyonbukott, hülye operettekkel traktálni”, mert a színészek „ma nem a pocakos bankárnéknak játszanak”.

Probléma volt a közönséggel is. Hangos volt, előadás alatt diskurált, a nézőtérén állandó zaj volt, alig lehetett hallani a színészeket, „akik rekedtre kiabálták magukat a színpadon”. A kritika idézte két fiatal ifjómunkás néző állítólagos beszélgetését a *Remény* előadásának szünetében; az egyik a nézőtéri zajra panaszkodott, mire a másik: „operett kell ezeknek [...] meg mit tudom is én mi, nem dráma. Pedig mennyi igazság van ebben a darabban...”.<sup>17</sup>

Természetesen a társulat rendelkezésére álló két hónap alatt a veszprémi „proletariátus kultúréhségének” kielégítése alig volt elérhető. Az „ellenforradalmi machinációk” lefoglalták a tanácsrendszer veszprémi intéző bizottságának minden idejét, s alig nyílt lehetőség a „kultúrsumjás proletárságnak a színházra való nevelésére”. A közönség „még mindig élénken vett részt az előadásokban”, a színészek alig győzték csitítgatni őket. A helyi lapnak az fájt különösen, hogy a klasszikus szocialista darabot, a *Reményt* sem hallgatták kellő áhítattal az elvtársak.<sup>18</sup>

Közben május 18-án a színházban propaganda-előadást rendezett a városi művelődési osztály. Jankovics Lajos tartott lendületes beszédet arról, hogy eddig minden csak a vagyonos osztályé volt, de ezután minden – a színház és a művészet is – a dolgozóké lesz. – *Eddig a színpadon azt játszották, ami az uralkodó osztálynak kedves volt. Ezentúl a színpadnak a mi életünket kell visszatükrözni!* – hangoztatta. A színház különben teljesen a direktórium útmutatása szerint játszik, van is ám kelete a Mágnás Miskának és a Hejehuja bárónak!

Fodor Oszkár társulatának távozása után pár nappal, július 21–23-án Nyárai Antal országos hírű színművész társulatával három esti előadást tartott a színházban. Az előadásokról részleteket nem ismerünk, valószínűen kabaré-jellegű estek voltak Kovács Andor konferanسیé felvezetésével, Papp Lolly, Somogyi Anna (Nusi) színésznőekkel, Gellér Pál karmesterrel, napról napra zsúfolt ház előtt. Július 25-én pedig a Közoktatási Népbiztosság által kirendelt Frontszínház tartott kabaré-előadásokat a színházban, Virágh Ferenc, Salamon Béla, Gyenis Ede és felesége, Szilasi Etel, valamint Ditrói József, Asztalos Mici, Borsodi Mihály, Csizsár Sándor, Deák Lőrinc és Révész Ilonka felléptével. Az esteknek egy céljuk volt, a szórakoztatás, és el is érték a céljukat (elterelték a figyelmet a tanácsrendszer agóniájáról).<sup>19</sup>

Nehéz eldönteni, mennyi volt a realitás és mennyi a forradalmi optimizmus Lu-

<sup>17</sup> *Vörös Zászló* lapszámainak Színház rovata 1919. 05. 10. és 1919. 07. 13. között a 3. és a 4. oldalon.

<sup>18</sup> GUTHEIL 1920. 196.

<sup>19</sup> *Vörös Zászló*, 1919. 07. 16. Színház és művészet. 4., 07. 23. Színház és művészet. 2. és 07. 26. Színház. 4.

kács György korábban idézett szavaiban az új típusú közönségről és a színház nevelő hatásáról, annál is inkább, mivel a tanácsrendszer rövid fennállása idején semmiképp sem igazolhatta őket.

A Tanácsköztársaság és annak színházpolitikája, „a tehetség ellen fellázadt tehetőség telenség” megbukott.<sup>20</sup> A színház világa konszolidálódott, viszont azt Magyarország feldarabolása, Trianon tragédiája követte. A területelcsatolások a magyar színházi élet addigi szervezeti kereteinek teljes és végleges felbomlásához vezettek.

#### IRODALMI HIVATKOZÁSOK

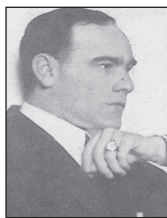
A lábjegyzetben megjelölt hetilapok

GUTHEIL Jenő (1920): A kommunisták uralma Veszprémben. Veszprém.

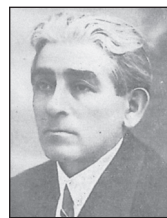
#### *Néhányan a Veszprémben vendégszereplő fővárosi színészek közül 1919 tavasz-nyár*



*Doktor János*



*Fodor Oszkár*



*Gulyás Menyhért*



*Gulyásné Székely René*



*Gyenis Ede*



*Kovács Lulu*



*Salamon Béla*



*Somogyi Nusi*



*Virágh Ferenc*

<sup>20</sup> *Színházi Élet*, 1919. 29–30. szám. Megnyílnak a színházak. 1.